

การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าริมคลองพระปรอง อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

UTILIZATION OF FOREST PRODUCTS IN THE RIPARIAN FOREST ALONG PHRA PRONG CANAL, WATTHANA NAKHON DISTRICT, SA KAEO PROVINCE

บุญธิดา ม่วงศรีเมืองดี* หทัยรัตน์ บุญศรี ปนัดดา ลากเกิน
Boonthida Moungrimumangdee*, Hathairat Boonsri, Panadda Larpkern

วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
Bodhivijjalaya College, Srinakharinwirot University.

*Corresponding author, E-mail: boonthida@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจรูปแบบการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าริมคลองพระปรอง อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว โดยมีผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 100 คน จากทั้งหมด 6 หมู่บ้าน ได้แก่ 1) บ้านใหม่ศรีจำปา 2) บ้านท่าช้าง 3) บ้านหนองหมากฝ้าย 4) บ้านทับใหม่ 5) บ้านระเบาะหูกวาง และ 6) บ้านหนองเรือ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุอยู่ระหว่าง 50-59 ปี สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาที่ 4 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าบริเวณริมคลองพระปรอง (76%) ลักษณะของการเข้าไปใช้ประโยชน์ส่วนมากคือ การเข้าไปจับหาสัตว์น้ำ (24.22%) รองลงมาคือ การเข้าไปเก็บหาผัก/ผลไม้ป่า (22.50%) เก็บหาสมุนไพร (14.88%) และเก็บหาหน่อไม้ (9.34%) มีส่วนน้อยที่เข้าไปเก็บหาไม้ไผ่ เห็ด ฟืน และไม้ใช้สอยจากป่าริมคลองพระปรอง โดยผลผลิตจากป่าที่เก็บหามาได้ส่วนใหญ่จะถูกนำมาใช้ภายในครัวเรือน

ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบคลองพระปรองเห็นด้วยว่า ป่าริมคลองมีความสำคัญทางด้านสิ่งแวดล้อมในแง่ของการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกและแมลง (93%) ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่บริเวณริมคลองมีส่วนช่วยในการชะลอการไหลและกักเก็บน้ำ (87%) และลดการพังทลายของดินตามตลิ่งริมน้ำ (77%) สำหรับความสำคัญทางด้านสังคม ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าป่าริมคลองเป็นพื้นที่สาธารณะทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ (72%) และความสำคัญทางด้านการใช้ประโยชน์เห็นว่า ป่าริมคลองมีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ของการเป็นแหล่งอาหารในครัวเรือน (93%) เป็นแหล่งสมุนไพรของชุมชน (89%) ซึ่งสอดคล้องกับการให้ระดับผลประโยชน์ของป่าริมคลองในด้านการเป็นแหล่งของปัจจัย 4 พบว่ามีค่าสูงที่สุดเท่ากับ 2.68 คะแนน

ความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าริมคลองพระปรองพบว่า ประชาชนต้องการให้มีการศึกษาทรัพยากรพันธุ์พืชและสัตว์ รวมทั้งสมุนไพรและวิธีการใช้ประโยชน์ และอยากให้ฟื้นฟูสภาพนิเวศให้คงความสมบูรณ์ มีน้ำที่ได้คุณภาพและมีปริมาณเพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคของชุมชน นอกจากนี้ เห็นว่าถ้าหากจัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณคลองพระปรอง จะช่วยสร้างรายได้และทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของป่าริมคลองพระปรองส่งผลให้การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนยั่งยืนตลอดไป

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์ ผลผลิตจากป่า คลองพระปรอง สระแก้ว

Abstract

This study aims to investigate the utilization of forest products in the riparian forest along Phra Prong Canal, Watthana Nakhon district, Sa Kaeo province. Data were accessed by using questionnaires for 100 residents of 6 villages located around Phra Prong Canal, including Ban Mai Sri Champa, Ban Tha Chang, Ban Nong Mak Fai, Ban Thap Mai, Ban Rabo Hu Kwang, and Ban Nong Ruea.

Results showed that most respondents were male with ages ranged from 50–59 years. Their educational level was in primary school with main occupations in agriculture. Most respondents used to visit and collect the forest products from Phra Prong riparian forest (76%). The utilization of forest products was mainly classified into fishery (24.22%), vegetables and fruits (22.50%), medicinal plants (14.88%), and bamboo shoot (9.34%). Besides, the other forest products were bamboos, mushrooms, firewood and small timbers. Household uses were responsible for those collected products.

Local people have agreed that Phra Prong riparian forest deserves the habitat for birds and insects (93%). Vegetation along the bank has served to slow the flow of water and provide water storage (87%) and control soil erosion (77%). The riparian forest has provided benefit sharing to local people around Phra Prong Canal (72%) and ensured household food security (93%) and medicinal plants (89%) for the local community. These were confirmed by the level of forest utilization indicating the riparian forest is the source to offer four necessities of human life with the highest score of 2.68.

The opinions of people toward conservation and rehabilitation of Phra Prong riparian forest have indicated that local information on diversity of plants, wildlife, and medicinal plants and its utilization is needed. Reforestation along Phra Prong Canal can enhance the water quality and quantity for the local community supplies. People think that ecotourism can gain local incomes and people's awareness on role of the forest benefits with significant influence on the success of community forestry.

Keywords: Utilization, Forest Products, Phra Prong Canal, Sa Kaeo

บทนำ

คลองพระปรัง จัดเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญสำหรับการเกษตรกรรมและผลิตน้ำประปาให้แก่ประชาชนในหลายๆ พื้นที่ของจังหวัดสระแก้ว ลักษณะที่สำคัญของคลองพระปรังได้แก่การมีพรรณไม้ขึ้นอยู่หลากหลายชนิด ทั้งไม้เถา ไม้ล้มลุก ไม้ยืนต้น และไม้ไผ่ ปะปนกระจัดกระจายกันไปตลอดแนวสองฟากฝั่งของลำคลอง

แต่จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยก่อนหน้านี้พบว่าการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าริมคลองพระปรังมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องระหว่างปี พ.ศ. 2545-2553 คิดเป็นเกือบร้อยละ 50 ของพื้นที่ป่าริมคลองทั้งหมด โดยพื้นที่ดังกล่าวถูกแทนที่ด้วยการเพาะปลูกพืชเกษตรและการแผ้วถางเพื่อเข้าถึงแหล่งน้ำที่สะดวกยิ่งขึ้น [1]

ป่าที่เกิดตามบริเวณที่ราบสองฝั่งแม่น้ำลำธาร หรือลำน้ำสายใหญ่ สามารถพบได้ทั่วไปเกือบทุกภาคของประเทศไทย [2] จัดเป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่มีลักษณะเฉพาะตัว โดยเฉพาะพืชที่สามารถเติบโตได้ดีในที่ที่มีความชื้นสูงและมีน้ำท่วมขังซึ่งประโยชน์ที่สำคัญของพืชที่ขึ้นอยู่ริมน้ำคือรักษาปริมาณน้ำโดยช่วยชะลอการไหลและค่อยๆปลดปล่อยน้ำลงสู่ด้านล่าง ลดการพังทลายของดินตามตลิ่ง [3-5] รวมทั้งเป็นกันชนตามธรรมชาติที่ช่วยกรองโลหะหนักก่อนตกลงสู่แหล่งน้ำ [6] ซึ่งประโยชน์ดังกล่าวจัดได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสัตว์และมนุษย์ที่อาศัยอยู่โดยรอบป่า

ป่าริมคลองพระปรังนอกจากจะช่วยคงความสมดุลตามธรรมชาติดังกล่าวข้างต้นแล้วประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบยังได้รับประโยชน์ทางตรงจากการนำผลผลิตจากป่าอาทิ พืชอาหาร สมุนไพร ฟืน และสัตว์น้ำต่างๆ เพื่อมาใช้บริโภคภายในครัวเรือนรวมทั้งเป็นแหล่งรายได้เสริม ดังนั้น การศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบจะทำให้ทราบถึงสถานภาพ และรูปแบบการใช้ประโยชน์ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการวางแผนจัดการเพื่อใช้ทรัพยากรจากป่าแห่งนี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งทำให้ทุกคนเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความสำคัญของป่าริมคลองพระปรังซึ่งเป็นแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) ที่สำคัญของท้องถิ่นอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจรูปแบบการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า รวมทั้งความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าเกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าริมคลองพระปรัง อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ดำเนินการในพื้นที่ชุมชนที่อยู่โดยรอบป่าริมคลองพระปรัง ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอวัฒนานคร จำนวนทั้งหมด 6 หมู่บ้าน ได้แก่ 1) บ้านใหม่ศรีจำปา 2) บ้านท่าช้าง 3) บ้านหนองหมากฝ้าย 4) บ้านทับใหม่ 5) บ้านระเบาะหูกวาง และ 6) บ้านหนองเรือ ทำการศึกษาระหว่างเดือนมกราคม-มิถุนายน 2558 โดยมีวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

1. ทำการสำรวจรูปแบบของการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า รวมทั้งความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบคลองพระปรังจำนวน 100 คน จากทั้ง 6 หมู่บ้าน โดยใช้แบบสอบถามที่สร้างโดยการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-informants) ได้แก่ ผู้รู้ ปรชาญ์ทางด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านหรือการใช้สมุนไพรจากพืชในพื้นที่ มาประกอบการกำหนดประเด็นคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญก่อนนำไปใช้

2. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมาวิเคราะห์และจัดจำแนกข้อมูล ทั้งนี้มีการตรวจสอบชื่อชนิดของพืชและสัตว์ที่ถูกต้องตามหลักอนุกรมวิธาน รวมทั้งรูปแบบหรือวิธีการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าเทียบเคียงกับฐานข้อมูลทางวิชาการที่น่าเชื่อถือ

3. สำรวจความคิดเห็นและระดับผลประโยชน์ของป่าริมคลองพระปรังในประเด็นทางด้านสังคมสิ่งแวดล้อม และการใช้ประโยชน์ โดยกำหนดระดับผลประโยชน์ของประเด็นที่ต้องการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) มาก = 3 คะแนน 2) ปานกลาง = 2 คะแนน และ 3) น้อย = 1 คะแนน โดยแปลความหมายของค่าเฉลี่ยที่ได้แต่ละประเด็น ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	ระดับผลประโยชน์
1.00-1.66	หมายถึง น้อย
1.67-2.33	หมายถึง ปานกลาง
2.34-3.00	หมายถึง มาก

4. รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลความต้องการของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าริมคลองพระปรังในด้านการพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรกายภาพและชีวภาพ เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนและจัดการทรัพยากรป่าริมคลองพระปรังต่อไป

ผลการวิจัย

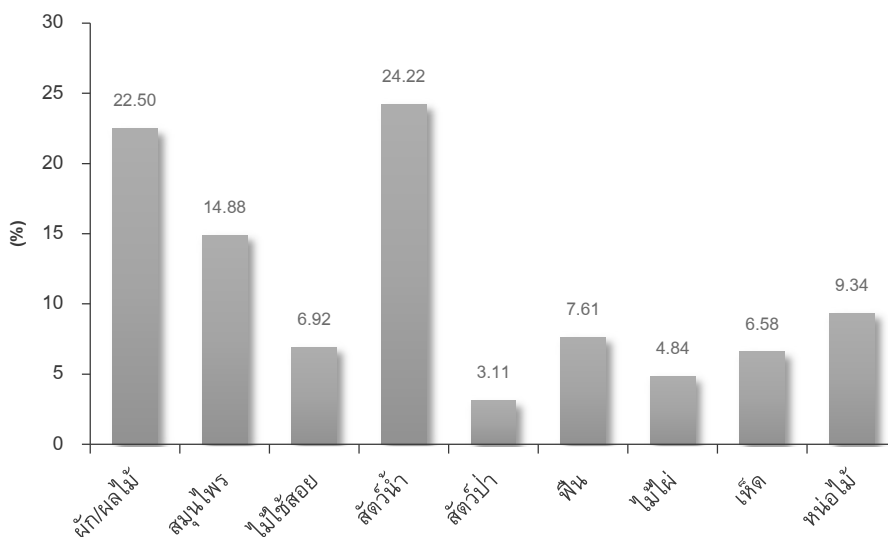
1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

การวิจัยนี้พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศชาย (51%) และเพศหญิง (49%) ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 50-59 ปี (30%) รองลงมา มีอายุอยู่ในช่วง 40-49 ปี (23%) สำหรับระดับการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 (45%) รองลงมาสำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (21%)

ประชากรส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาตั้งเดิมอยู่ในพื้นที่ (83%) และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม (52%) รองลงมาประกอบอาชีพค้าขาย (26%) และอาชีพรับจ้าง (15%)

2. รูปแบบการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าริมคลองพระปรัง

จากการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าบริเวณริมคลองพระปรัง คิดเป็นร้อยละ 76 ส่วนใหญ่แล้วลักษณะของการเข้าไปใช้ประโยชน์คือ การจับหาสัตว์น้ำ (24.22%) รองลงมาคือ การเข้าไปเก็บหาผัก/ผลไม้ป่า (22.50%) เก็บหาสมุนไพร (14.88%) และเก็บหาหน่อไม้ (9.34%) ตามลำดับรายละเอียดดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบป่าริมคลองพระปรัง อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว

ส่วนใหญ่ผลผลิตที่ได้จากปลาจะนำมาใช้อุปโภคและบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น (57%) รองลงมาคือ ใช้ในครัวเรือนหากมีส่วนเหลือจะนำไปขาย (26%) ทั้งนี้ รูปแบบการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากปาริมคลองพระปรังสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

2.1 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งจับหาสัตว์น้ำ

จากการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีการใช้ประโยชน์จากปาริมคลองพระปรังเพื่อจับหาสัตว์น้ำ สำหรับนำมาประกอบอาหารภายในครัวเรือน รวมทั้งมีบางส่วนนำมาแปรรูปเป็นอาหารประเภทหมัก เช่น การทำปลาร้า (หมักเกลือ) ประเภทตากแห้ง เช่น การทำปลาแดดเดียว เก็บไว้สำหรับประกอบอาหารในครั้งต่อไป โดยชนิดสัตว์น้ำที่จับได้ เช่น ปลาช่อน ปลากด ปลาฉลาม ปลาขาว ปลากะทิง กุ้ง และหอย เป็นต้น วิธีการจับปลาส่วนใหญ่ที่พบในคลองพระปรัง ได้แก่ การวางข่าย ทอดแห และวางอุปกรณ์จับปลาที่เรียกว่า “หลี่ปลา” เป็นต้น สำหรับการจับหาสัตว์น้ำมีปริมาณการใช้ประโยชน์เฉลี่ยคิดเป็น 2.27 กก./คน/ครั้ง

2.2 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเก็บหาผัก/ผลไม้ป่า

ประเภทของพืชที่เก็บหาได้จากปาริมคลองพระปรังเพื่อนำมารับประทานที่สำรวจพบ อาทิ ผักหนาม ผักกูด ผักหวานป่า จมูกปลาหลด เป็นต้น โดยนิยมนำมาประกอบอาหารประเภทลวกต้ม หรือรับประทานสด รายละเอียดดังตารางที่ 1 นอกจากนี้พบว่า ประชาชนที่อาศัยตามริมคลองมีการแปรรูปหรือถนอมอาหารที่ได้จากพืชที่มักขึ้นตามริมน้ำ ได้แก่ “กุ่มน้ำ” (ภาพที่ 2ก) โดยการนำมาดอง วิธีการคือนำยอดอ่อนหรือช่อดอกของกุ่มน้ำที่ เก็บได้มาคั้นกับน้ำขาวข้าวผสมน้ำเกลือ แล้วแช่ทิ้งไว้เป็นเวลา 2-7 วัน จากนั้นจึงนำมารับประทานคู่กับน้ำพริก ซึ่งมักเรียกอาหารชนิดนี้ว่า “ผักกุ่มดอง” (ภาพที่ 2ข) สำหรับ

ด้านเป็นแหล่งเก็บหาผัก/ผลไม้มีปริมาณการใช้ประโยชน์เฉลี่ยคิดเป็น 2.58 กก./คน/ครั้ง

2.3 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพร

ปาริมคลองพระปรังเป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพร โดยเฉพาะพืชสมุนไพรที่หลากหลาย อาทิ แพนน้ำ บอระเพ็ด ส้มป่อย จมูกปลาหลด ชิงชี เขียด กระเบาใหญ่ รางจืด ตะเคียนทอง เป็นต้น โดยแต่ละส่วนของพืช ได้แก่ ลำต้น ราก ใบ ดอก และผล สามารถนำไปประกอบเข้าเครื่องสมุนไพรเพื่อใช้รักษาหรือบรรเทาอาการต่างๆ รายละเอียดดังตารางที่ 2 และปริมาณที่มีการใช้ประโยชน์เฉลี่ยคิดเป็น 1.01 กก./คน/ครั้ง

2.4 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเก็บหาหน่อไม้

การเก็บหาหน่อไม้บริเวณปาริมคลองพระปรังพบว่า หน่อไม้ที่เก็บได้ส่วนใหญ่่นั้นมาจากไผ่ป่า ไผ่หวาน ไผ่บ้านหรือไผ่ตง และไผ่รวก โดยนำมาประกอบอาหารและนำมาดองสำหรับเก็บไว้ประกอบอาหารในครั้งต่อไป และปริมาณที่มีการใช้ประโยชน์เฉลี่ยคิดเป็น 5.91 กก./คน/ครั้ง

ตารางที่ 1 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเก็บหาผัก/ผลไม้จากป่าริมคลองพระปรัง อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว

ชนิดพืช	รูปแบบการใช้ประโยชน์
ผักหนาม	ยอดอ่อนนำไปลวกสุก รับประทานคู่กับน้ำพริก
ผักกูด	ยอดอ่อนสดหรือนำไปลวกสุก รับประทานคู่กับน้ำพริก
กุ่มน้ำ	ยอดอ่อนและช่อดอก นำมาลวกสุกรับประทานคู่กับน้ำพริก หรือดอง โดยนำไปคั้นกับน้ำข้าวข้าวผสมน้ำเกลือ ทิ้งไว้ 2-7 วัน จึงนำมา รับประทานคู่กับน้ำพริก
ผักหวานป่า	ยอดอ่อนนำมาประกอบอาหาร ประเภทต้มหรือแกง
จุมูกปลาหลด	ยอดอ่อนสดหรือลวกสุก รับประทานคู่กับน้ำพริก
ย่านาง	ใบนำมาคั้นน้ำเพื่อนำไปประกอบอาหารประเภทแกงเห็ด แกงหน่อไม้ เป็นต้น
พีพวนน้อย	ผลสุกรับประทานได้ มีรสเปรี้ยวหรือหวาน
ส้มกุ้ง	ผลสุกรับประทานได้ มีรสหวาน ผาตเล็กน้อย
คอแลน	ผลสุกรับประทานได้ มีรสเปรี้ยวอมหวาน

2.5 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเก็บหาพืชมะเขือเทศ

การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเชื้อเพลิง ในครัวเรือน พบว่า มีการเข้าไปเก็บปลายไม้ รากไม้ กิ่งไม้ จากเศษซากที่อยู่ในพื้นที่ป่าเพื่อนำมาใช้เป็นพลังงานในครัวเรือนอยู่ในรูปของไม้ฟืนหรือนำไปเผาถ่านเพื่อสำรองไว้ใช้ ปริมาณที่มีการใช้ประโยชน์เฉลี่ยคิดเป็น 7.29 กก./คน/ครั้ง

2.6 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งไม้ใช้สอย

การใช้ประโยชน์จากป่าริมคลองพระปรังพบว่า มีการใช้ไม้เพื่อนำมาซ่อมแซมที่อยู่อาศัยจากต้นตะเคียนทอง ยางนา ประดู่ เป็นต้น

และมีการใช้ประโยชน์จากเปลือกของต้นตะคร้ำเพื่อนำมาใช้สานเสื่อ หรือสานเป็นภาชนะบรรจุอาหารจำพวก กระจับปี่ข้าวเหนียว เป็นต้น สำหรับการเป็นแหล่งไม้ใช้สอยมีปริมาณการใช้ประโยชน์เฉลี่ยคิดเป็น 8.73 กก./คน/ครั้ง

2.7 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเก็บหาเห็ด

การเก็บหาเห็ดจากป่าริมคลองพระปรังเพื่อนำไปประกอบอาหารนั้นพบว่า มีชนิดของเห็ดระโงก เห็ดตับเต่าหรือเห็ดน้ำผึ้ง เห็ดปลวกหรือเห็ดโคน และเห็ดขอนหรือเห็ดกระด้าง เป็นต้น โดยมีปริมาณการเก็บหาเฉลี่ยคิดเป็น 6.58 กก./คน/ครั้ง

(ก)

(ข)

ภาพที่ 2 “ต้นกุ่มน้ำ” ที่ขึ้นอยู่ตามริมคลองพระปรัง (ก) โดยช่อดอกและยอดอ่อนสามารถนำมาดองสำหรับรับประทานเรียกว่า “ผักกุ่มดอง” (ข)

2.8 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเก็บหาไม้ไผ่

สำหรับการเป็นแหล่งเก็บหาไม้ไผ่จากป่าริมคลองพระปรังนั้นพบว่า มีการนำไม้ไผ่มาใช้ในการสร้างที่พักขนาดเล็กที่ไม่ต้องการความแข็งแรงนัก เช่น เฟิงหรือแคร่นั่งเล่น และนำมาเหลาให้เป็นเส้นบาง ๆ สำหรับสานตะกร้า สุ่มปลา ไซดักปลา และกระดังสำหรับตากหรือผัดข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการนำมาประดิษฐ์เป็นของเล่นสำหรับเด็กเรียกว่า “บั้งโพล๊ะ” โดยการนำกระบอกไม้ไผ่ขนาดเล็กที่มีรูกลวงตรงกลาง 2 ท่อน โดยให้ท่อนหนึ่งสั้นกว่าอีกท่อนหนึ่ง จากนั้นใช้ไม้ไผ่ที่เหลาเป็นแท่งขนาดเล็กให้มีความยาวเท่ากับกระบอกยาว เสียบลงในกระบอกที่สั้นกว่า ตรึงให้แน่น กระบอกทั้งสองอันจะสวมเข้าหากันได้พอดีโดยมีแท่งไม้ขนาด

เล็กอยู่ข้างใน วิธีการเล่นบั้งโพล๊ะ คือ ใส่ผลของ “พลับพลา” ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นทั่วไปในพื้นที่ป่าริมคลองพระปรังลงไปในกระบอก แล้วกระทุ้งให้เกิดแรงดัน จะเกิดเสียงดังคล้ายพลูสร้างความสนุกสนานให้กับเด็กๆ นั้นเอง (ภาพที่ 3) สำหรับการเป็นแหล่งเก็บหาไม้ไผ่มีปริมาณการใช้ประโยชน์เฉลี่ยคิดเป็น 4.56 กก./คน/ครั้ง

2.9 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งจับหาสัตว์ป่า

การเข้าไปจับหาสัตว์ป่าบริเวณริมคลองพระปรังมีเพียงเล็กน้อย พบว่าส่วนใหญ่เป็นจำพวกสัตว์ขนาดเล็ก เช่น กระรอก กระแต งู และหนู เป็นต้น โดยนำมาประกอบอาหารในครัวเรือน มีปริมาณการใช้ประโยชน์เฉลี่ยคิดเป็น 6.53 กก./คน/ครั้ง

ตารางที่ 2 การใช้ประโยชน์ด้านเป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพรจากป่าริมคลองพระปรัง อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว

ชนิดพืช	รูปแบบการใช้ประโยชน์
บอระเพ็ด	ลำต้นใช้ต้มดื่มแก้ไข้ ร้อนใน ขับเหงื่อ เป็นยาระบาย
นมสาว	ลำต้นใช้ต้มดื่ม สำหรับสตรีที่มีบุตร ช่วยเพิ่มปริมาณน้ำนม
ขมิ้นเครือ	รากและลำต้นใช้ต้มรักษาโรคกระเพาะและลำไส้อักเสบ
แพะน้ำ	ยอดใช้รมควัน แก้พิษบรรเทาอาการปวดจากการโดนก้างปลาที่ฝัง
ย่านาง	ใบนำมาคั้นน้ำ สำหรับเป็นยาสระผมแก้อาการรังแค รากใช้ต้มดื่มแก้ไข้
ชะเอมป้า	ลำต้นนำมาต้มดื่มแก้อาการเจ็บคอ
กุ่มน้ำ	ใบใช้ต้มดื่มเป็นยาระบาย บำรุงหัวใจ ขับลม ขับเหงื่อ
จุมูกปลาหลด	ลำต้นนำมาต้มดื่มแก้อาการท้องอืด กลั้วคอบรรเทาอาการเจ็บคอ
พืพวนน้อย	รากใช้ต้มดื่ม บำรุงกำลัง บำรุงน้ำนม แก้อาการไข้กลับ
ส้มป่อย	ใบใช้ต้มดื่มแก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นยาระบายอ่อนๆ
รักขาว	ดอกใช้ต้มดื่ม เป็นยาบำรุงช่วยเจริญอาหาร แก้ไอ แก้โรคหืด
กระเบาใหญ่	น้ำมันจากเมล็ดใช้ทารักษาโรคเรื้อน และโรคผิวหนังต่าง ๆ
กระไดลิง	ลำต้นนำมาผ่าเป็นชิ้นๆ แล้วต้มหรือดองเหล้าดื่มแก้อาการบิด
รางจืด	ใบใช้ต้มดื่ม แก้ไข้ ถอนพิษ
ข่อย	เปลือก ราก ใช้ต้มดื่มบำรุงกำลัง ขับลม เจริญอาหาร แก้โรครำมะนาด
ชิงชี่	รากใช้ต้มดื่มขับลม แก้อาการหืดหอบ
เขียด	รากใช้ต้มดื่มสำหรับสตรีหลังคลอดบุตร หรือภายหลังการผ่าตัด
ฝาง	ลำต้นนำมาตากแดดและใช้ต้มดื่มสำหรับแก้ไข้ ถอนพิษ

ภาพที่ 3 “บั้งโพลี” ของเล่นประดิษฐ์จากไม้ไผ่ โดยใช้ผลของ “พลับพลา”
ใส่ลงไปเพื่อกระแทกให้เกิดเสียงดัง

3. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าริมคลองพระปรอง

ความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบเกี่ยวกับประเด็นทางด้าน การอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากป่าริมคลองพระปรองจากตารางที่ 3 แบ่งได้เป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อมพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า ป่าริมคลองมีความสำคัญในด้านเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกและแมลง (93%) ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่บริเวณริมคลองมีส่วนในการช่วยชะลอการไหลของน้ำและเพิ่มการซบซึมน้ำลงสู่ใต้ดิน (87%) รวมทั้งช่วยลดการพังทลายของดินตามตลิ่งริมน้ำ (77%) 2) ประเด็นทางด้านสังคมนั้น ส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า ป่าริมคลองเป็นพื้นที่สาธารณะทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ (72%) และ 3) ประเด็นทางด้านการใช้ประโยชน์ ส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า ป่าให้ประโยชน์ที่สำคัญในด้านการเป็นแหล่งอาหาร (93%) แหล่งสมุนไพร (89%) และแหล่งสร้างรายได้ (88%) ให้แก่คนในชุมชน นอกจากนี้เห็นด้วยว่าป่าริมคลองสามารถพัฒนาเป็นแหล่ง

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศสร้างรายได้แก่ชุมชนโดยรอบได้ (74%)

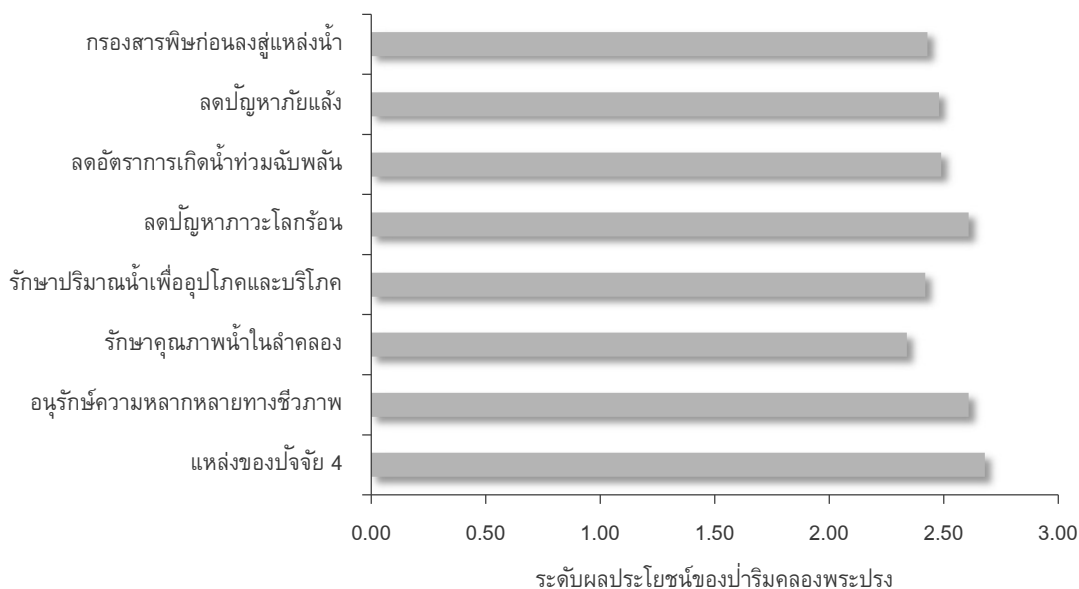
4. ระดับผลประโยชน์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของป่าริมคลองพระปรอง

จากภาพที่ 4 จะเห็นว่า ประโยชน์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของป่าริมคลองพระปรองนั้นประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าให้ระดับผลประโยชน์อยู่ในระดับมากทุกประเด็น โดยป่าริมคลองให้ประโยชน์ในด้านการเป็นแหล่งของปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนสูงที่สุดเท่ากับ 2.68 คะแนน รองลงมาคือ การเป็นแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและช่วยลดปัญหาภาวะโลกร้อนมีค่าเท่ากับ 2.61 คะแนน ป่าริมคลองช่วยลดอัตราการเกิดน้ำท่วมฉับพลันมีค่าเท่ากับ 2.49 คะแนน และลดปัญหาภัยแล้งมีค่าเท่ากับ 2.48 คะแนน ตามลำดับ

ตารางที่ 3 ความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ของป่าริมคลองพระปรัง อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว

ประเด็น	ความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าริมคลองพระปรัง (ร้อยละ)		
	n=100		
	จริง	ไม่จริง	ไม่ทราบ
ด้านสิ่งแวดล้อม			
1. ป่าริมคลองช่วยคงสมดุลของระบบนิเวศสัตว์น้ำ	76	3	21
2. ป่าริมคลองเป็นแหล่งอาศัยของนกและแมลง	93	6	1
3. ต้นไม้ตามริมคลองช่วยลดการพังทลายของตลิ่งริมน้ำ	77	6	17
4. ต้นไม้ตามริมคลองช่วยชะลอการไหลของน้ำและกักเก็บน้ำลงดิน	87	1	12
5. การแผ้วถางป่าเพื่อการเกษตรทำให้เสียสมดุลของระบบนิเวศริมคลอง	70	6	24
ด้านสังคม			
1. ป่าริมคลองเป็นพื้นที่สาธารณะทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้	72	10	18
2. ผู้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าริมคลองต้องได้รับอนุญาตจากหน่วยงานรัฐ	31	34	35
3. สามารถตัดต้นไม้ได้ทุกชนิดที่ขึ้นอยู่ในป่าริมคลองพระปรัง	16	73	11
ด้านการใช้ประโยชน์			
1. ป่าริมคลองเป็นแหล่งอาหารของครัวเรือน	93	3	4
2. ป่าริมคลองเป็นแหล่งสมุนไพรของชุมชน	89	2	9
3. ป่าริมคลองเป็นแหล่งสร้างรายได้	88	6	6
4. ป่าริมคลองเป็นแหล่งเรียนรู้/สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชน	84	7	9
5. ป่าริมคลองสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศสร้างรายได้แก่ชุมชน	74	8	18

ภาพที่ 4 ระดับผลประโยชน์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของป่าริมคลองพระปรัง อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว

5. ความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าริมคลองพระปรัง

ประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าริมคลองมีความสนใจอยากทราบว่าภายในป่าริมคลองพระปรังมีทรัพยากรพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ รวมทั้งสมุนไพรและวิธีการนำไปใช้ประโยชน์อะไรบ้าง รวมทั้งอยากให้มีการพัฒนาหรือฟื้นฟูสภาพนิเวศริมคลองให้คงความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำที่ได้คุณภาพและปริมาณเพียงพอต่อการบริโภคของชุมชน สำหรับการพัฒนาป่าริมคลองเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางนิเวศนั้น ประชาชนส่วนใหญ่อยากเห็นการพัฒนาในรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เน้นการมีส่วนร่วมและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน รวมทั้งมีการบริหารจัดการเพื่อประโยชน์ของชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง แต่ประชาชนบางส่วนกลับเห็นว่าหากพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวอาจทำให้สภาพนิเวศตามธรรมชาติของคลองพระปรังถูกทำลายไป นอกจากนี้ ประชาชนส่วนใหญ่อยากให้มียก ระเบียบ หรือข้อตกลงในการบริหารและจัดการทรัพยากรโดยมีคณะกรรมการหรือกลุ่มผู้ดูแลรักษาป่าริมคลองพระปรังเพื่อให้เป็นแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายของพืชและสัตว์ให้อยู่คู่กับท้องถิ่นตลอดไป

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบคลองพระปรังอำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว จำนวนทั้งหมด 100 คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุอยู่ระหว่าง 50-59 ปี สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาที่ 4 และประกอบอาชีพเกษตรกรกรรรมลักษณะของการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าริมคลองพระปรังส่วนใหญ่ได้แก่ การจับหาสัตว์น้ำจำพวกปลา กุ้ง และหอย จะเห็นว่า การเข้าไปเก็บหาผัก/ผลไม้ป่า อาทิ กุ่มน้ำ ผักหนาม ผักกูด จมูกปลาหลด และพืชน้ำน้อยที่ขึ้นอยู่ตามริมคลองนั้นเพื่อนำมาบริโภคภายในครัวเรือน การเข้าไป

เก็บหาพืชสำหรับเป็นสมุนไพรเพื่อนำมาปรุงเป็นยารักษาอาการป่วยต่างๆ นั้น อาทิ ลำต้นของบอระเพ็ดนำมาต้มดื่มแก้ไข้ร้อนใน ยอดอ่อนของแพบน้ำใช้รมควั่นแก้อาการเจ็บปวดจากก้างปลาทิ่ม และลำต้นของกระเดื่องนำมาผ่าเป็นชิ้นๆ ต้มหรือดองเหล้าแก้อาการบิด เป็นต้น นอกจากนี้ประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้กับป่าริมคลองพระปรังยังได้ประโยชน์จากของป่าอื่นๆ อาทิ หน่อไม้ ไม้ไผ่ เห็ด และเห็ด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในป่าโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามพบว่า มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะการเป็นแหล่งอาหาร อาทิ เห็ดป่า พืชผักป่า ผลไม้ป่า พืชกินหัว แมลง และสัตว์ สมุนไพร ไม้พิน และชันไม้ เป็นต้น [7] นอกจากนี้ มีการศึกษามูลค่าการใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐศาสตร์จากป่าชุมชนบ้านเขาเขียว ซึ่งราษฎรในพื้นที่มีการนำของป่า อาทิ พืชอาหาร สมุนไพร เห็ด รังผึ้ง น้ำผึ้ง ไผ่ หน่อไม้ และแมลง มาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและสร้างรายได้เสริมพบว่า มูลค่าสุทธิจากการใช้ประโยชน์ของป่าดังกล่าวสูงถึง 385,981 บาท/ปี และมีมูลค่าสุทธิต่อครัวเรือนเฉลี่ย 10,971 บาท/ปี [8] จะเห็นว่าป่ามีบทบาทสำคัญในด้านเป็นแหล่งให้คนในชนบทได้อาศัยผลผลิตจากป่าเพื่อการยังชีพ โดยเฉพาะผลผลิตที่ไม่อยู่ในรูปของเนื้อไม้หรือของป่า (Non-timber forest product) มีความสำคัญต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบหรือใกล้เคียงกับผืนป่าได้อาศัยเก็บหาเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนหรือเป็นแหล่งรายได้เสริม [9] ประเทศไทยอยู่ในเขตร้อนชื้นซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงจึงทำให้มีผลผลิตจากป่าที่หลากหลายและมีบทบาทสำคัญเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนชาวไทยมาอย่างช้านาน [10] ดังนั้น การศึกษาและพัฒนาการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าอย่างต่อเนื่องจะเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม่ยั่งยืนได้

ประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบยอมรับว่าป่าริมคลองพระปรงเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญทางด้านนิเวศ โดยเฉพาะการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกและแมลง รวมทั้งพืชพรรณที่ขึ้นอยู่บริเวณริมคลองมีส่วนในการช่วยชะลอการไหลของน้ำและกักเก็บน้ำลงสู่ใต้ดินและช่วยลดการพังทลายของดินตามตลิ่งริมน้ำสำหรับประโยชน์ทางตรงที่สำคัญ ได้แก่ การเป็นแหล่งผลิตอาหารของชุมชน ประชาชนได้อาศัยเก็บหาพืชผัก ผลไม้ สัตว์น้ำ และสัตว์ป่าขนาดเล็กมาประกอบอาหารสำหรับบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง ดังนั้นควรมีการสำรวจ ประเมินความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการวางแผนอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรภายในระบบนิเวศป่า

ริมคลองเพื่อให้สามารถอำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่สอดคล้องกับความต้องการและการยอมรับในแต่ละชุมชนจะเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์นั้นคือการใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืนประสบความสำเร็จได้

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ งบประมาณแผ่นดินประจำปี 2558

เอกสารอ้างอิง

- [1] บุญธิดา ม่วงศรีเมืองดี; วันเพ็ญ ก้านอินทร์; ปนัดดา ลากเกิน; และ ศศิธร โคลสุวรรณ. (2558). ความหลากหลายชนิดของพรรณไม้และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าริมคลองพระปรง จังหวัดสระแก้ว. ใน รายงานการประชุมวิชาการเครือข่ายวิจัยนิเวศวิทยาป่าไม้ประเทศไทย “องค์ความรู้ทางนิเวศวิทยาเพื่อการจัดการที่ยั่งยืน”. หน้า 160-168. คณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก.
- [2] ธวัชชัย สันติสุข. (2555). *ป่าของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- [3] Saint-Laurent, Diane; Hahni, Marlies; St-Laurent, Julien; & Baril, Francis. (2010). Comparative Assessment of Soil Contamination by Lead and Heavy Metals in Riparian and Agricultural Areas (Southern Québec, Canada). *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 7: 3100-3114.
- [4] Broadmeadow, Samantha; & Nisbet, Tom. (2004). The Effects of Riparian Forest Management on the Freshwater Environment: a Literature Review of Best Management Practice. *Hydrology and Earth System Sciences*. 8(3): 286-305.
- [5] Gundersen, Per; Lauren, Ari; Finer, Leena; Ring, Eva; Koivusalo, Harri; Saetersdal, Magne; Weslien, Jan-Olov; Sigurdsson, Bjarni D.; Hogbom, Lars; Laine, Jakka; & Hansen, Karin. (2010). Environmental Services Provided from Riparian Forests in the Nordic Countries. *AMBIO*. 39: 555-566.
- [6] Bicalho, Simone T.T.; Langenbach, Tomaz; Rodrigues, Ricardo R.; Correia, Fabio V.; Hagler, Allen; Matallo, Marcus; & Luchini, Luiz Carlos. (2010). Herbicide Distribution in Soils of a Riparian Forest and Neighboring Sugar Cane Field. *Geoderma*. 158(3): 392-397.

- [7] สมหญิง บู่แก้ว; เพ็ญแข ธรรมเสนานุภาพ; และ ธวัชชัย ธานี. (2552). ความหลากหลายชนิดของพรรณไม้และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม. *Environment and Natural Resources Journal*. 7(1): 36-50.
- [8] เจนจิรา พวงมาลี; และ สันติ สุขสอาด. (2557). มูลค่าการใช้ประโยชน์ของป่า ในป่าชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลหัวเขา อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารวนศาสตร์*. 33(1): 76-84.
- [9] สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2550). *การจัดการป่าชุมชน: เพื่อคนและเพื่อป่า*. กรุงเทพฯ: ทวีวัฒนาการพิมพ์.
- [10] วนิดา สุบรรณเสถียร. (2539). *ของป่าของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ส่วนวิจัยและพัฒนาผลผลิตป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.